

Redesigning Qard-al-Hasan Bank in the Islamic Banking Plan as an Institution that Expands the Culture of Qard-al-Hasan (Emphasizing the Actions of RESALT QARD AL_HASAN BANK)

Vahid Shahabi* | Mehdi Khoshakhlaq

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247430.1932>

بازطراحی بانک قرض الحسنه در طرح بانکداری اسلامی به عنوان نهاد گسترش دهنده فرهنگ قرض الحسنه (با تأکید بر اقدامات بانک قرض الحسنه رسالت)

نویسندگان: وحید شهابی* | مهدی خوش اخلاق

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247430.1932>

Copyright 2025 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Finance Researches* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

Redesigning Qard-al-Hasan Bank in the Islamic Banking Plan as an Institution that Expands the Culture of Qard-al-Hasan (Emphasizing the Actions of RESALT QARD AL_HASAN BANK)

Vahid Shahabi: Assistant Professor, Department of Industrial Management, Faculty of Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

vahid.shahabi@srbiau.ac.ir | 0000-0001-5104-4722

Mehdi Khoshakhlagh: PhD in Economic Sciences, Faculty of Economics, University of Qom, Qom, Iran. and Sharia Supervisor of Qarz-ol-Hasaneh Bank.

m.khoshakhlagh@rqbank.ir | 0000-0001-6676-4722

Abstract

1. Introduction and Objective

The full realization of Islamic banking is a primary goal of the Iranian banking system, with the potential to bring significant social and economic benefits. Among its components, Qard-Al-Hasan, a form of interest-free loan, stands out as a crucial financial tool aimed at fostering distributional justice and alleviating poverty, which aligns with the ethical and social goals of Islamic society. This research aims to propose a redesign of Qard-Al-Hasan banks within the framework of Islamic banking to enhance its role in spreading the culture of Qard-Al-Hasan. The study highlights how transforming Qard-Al-Hasan banking into a more effective institution can contribute to the Islamic financial ecosystem, serving not only as a vehicle for financial inclusion but also as a social institution aligned with the core values of Islam.

2. Methods and Materials

This research utilized a mixed-methods approach, combining both qualitative and quantitative research methods. In the qualitative phase, the study conducted semi-structured interviews with a selected group of experts in Islamic banking and managers from the Qard-Al-Hasan banks to gain deep insights into the challenges and opportunities for reform. A total of 15 experts were interviewed, providing comprehensive perspectives on the current status of Islamic banks and the cultural and operational changes needed for Qard-Al-Hasan institutions.

In the quantitative phase, 100 questionnaires were distributed through simple random sampling among experts in the field. These questionnaires were designed to assess the factors that could contribute to the success of a redesigned Qard-Al-Hasan bank. The collected data were analyzed using SPSS and Smart PLS software. The analysis allowed for the identification of the critical elements in transforming Qard-Al-Hasan banks into efficient, socially responsible, and effective financial institutions.

3. Research Findings

The findings of this research revealed several key factors essential for transforming Qard-Al-Hasan banks into an effective institution that spreads the culture of Qard-Al-Hasan. The study found that:

- Establishing Qard-Al-Hasan banks as non-profit social institutions would be a fundamental step in aligning the banking system with Islamic principles, making it more socially oriented rather than profit-driven.
- Allocating resources based on social takaful (mutual insurance and social responsibility) rather than profit maximization would better address the needs of the underprivileged and contribute to financial inclusion.
- The support from the government and use of digital banking platforms could enhance the operational efficiency of these banks, reducing administrative costs and expanding their reach, especially to underserved populations.
- The research also identified the elimination of lotteries and costly advertisements as crucial steps in ensuring that Qard-Al-Hasan banks remain in line with ethical principles, avoiding practices that might distract from the core objectives of social welfare and justice.
- Finally, enabling loan introduction to the needy would make these institutions more inclusive and impactful in addressing the financial needs of low-income groups.

These findings suggest that when these factors are incorporated into the Islamic banking plan and relevant regulations, Qard-Al-Hasan banks can become effective tools for spreading the culture of Qard-Al-Hasan and achieving the social and economic objectives of Islamic banking.

4. Discussion and Conclusion

The study concludes that adopting the proposed reforms in redesigning Qard-Al-Hasan banks can significantly contribute to the

Islamic banking system's goals. By focusing on social responsibility, mutual cooperation, and financial inclusion, the redesigned Qard-Al-Hasan bank can better serve the needs of the Islamic community. The research underlines that integrating digital banking, removing ethically problematic practices such as lotteries, and providing targeted financial support to those in need can revitalize these institutions and help them achieve their primary purpose: the spread of the culture of Qard-Al-Hasan.

Moreover, the role of government support and regulatory facilitation is highlighted as crucial in enabling the transformation of Qard-Al-Hasan banks into effective, sustainable, and ethical financial institutions. The findings also suggest that institutionalizing Qard-Al-Hasan as a non-profit social bank with clearly defined objectives could provide the stability and strategic direction needed for long-term success. By doing so, these institutions can contribute to poverty alleviation and social welfare, fulfilling the broader goals of Islamic economic systems.

In conclusion, this research provides valuable insights and recommendations that can help policymakers and banking authorities implement strategies for strengthening Islamic banking. Future research may explore the potential challenges and real-world implementation of these reforms to further enhance the efficiency and impact of Qard-Al-Hasan banks.

5. Keywords

Qard-Al-Hasan; Islamic Banking, Islamic Banking Plan; Culture of Qard al-Hasan.

6. JEL Classification: E02, G21, O16, Z13.

بازطراحی بانک قرض الحسنه در طرح بانکداری اسلامی به عنوان نهاد گسترش دهنده فرهنگ قرض الحسنه (با تأکید بر اقدامات بانک قرض الحسنه رسالت)

وحید شهابی: استادیار، گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). vahid.shahabi@srbiau.ac.ir
مهدی خوش اخلاق: دانش‌آموخته دکتری علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه قم، قم، ایران.
m.khoshakhlagh@rqbank.ir

چکیده

۱. مقدمه و هدف

تحقق کامل بانکداری اسلامی یکی از اهداف نظام بانکی ایران است که می‌تواند برکات اجتماعی و اقتصادی بسیاری به همراه داشته باشد. قرض الحسنه به عنوان نهادی مؤثر در راستای اهداف توزیعی و فقرزدایی، با اهداف جامعه اسلامی هم‌خوانی دارد. این پژوهش با هدف بازطراحی بانک قرض الحسنه در چارچوب بانکداری اسلامی و تبدیل آن به نهادی گسترش دهنده فرهنگ قرض الحسنه انجام شد.

۲. مواد و روش‌ها

این پژوهش از روش آمیخته (کیفی و کمی) بهره برد. در بخش کیفی، داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان حوزه بانکداری اسلامی و مدیران بانکی جمع‌آوری شد. در بخش کمی، ۱۰۰ پرسشنامه به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده بین خبرگان توزیع و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS تحلیل گردید.

۳. یافته‌های تحقیق

نتایج نشان داد که بنیان‌گذاری بانک قرض الحسنه به عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی، تخصیص منابع بر اساس تکافل اجتماعی، حمایت حاکمیت، استفاده از بانکداری دیجیتال، حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پرهزینه، و معرفی وام به نیازمندان از جمله راهکارهایی است که در صورت گنجاندن در طرح بانکداری اسلامی و قوانین مربوطه،

می‌تواند بانک قرض‌الحسنه را به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه تبدیل کند.

۴. نتیجه‌گیری

با اتخاذ رویکردهای پیشنهادی در بازطراحی بانک قرض‌الحسنه و تقویت نقش آن در طرح بانکداری اسلامی، این نهاد می‌تواند به‌طور مؤثری در تحقق اهداف اجتماعی و اقتصادی جامعه اسلامی ایفای نقش کند.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه؛ بانکداری اسلامی؛ طرح بانکداری اسلامی؛ فرهنگ قرض‌الحسنه.

مقدمه

بر اساس ماده ۱ قانون عملیات بانکی بدون ربا، استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور، اولین هدف این قانون است. یکی از ویژگی‌های نظام پولی عادلانه، استفاده همه اقشار جامعه از اعتبارات بانکی است.

تأمین مالی برخی از نیازمندان جامعه تنها از طریق قرض الحسنه امکان پذیر است. قرض الحسنه یکی از ارزش‌های اسلامی است که در آیات و روایات فراوانی بر اهمیت آن تأکید شده است. نه تنها دین اسلام، بلکه دیگر ادیان الهی نیز در آموزه‌های خود به موضوع قرض الحسنه اشاره کرده و به جنبه‌های اجتماعی آن پرداخته‌اند. در روایات، تحریم ربا و یکی از حکمت‌های آن گسترش قرض الحسنه در جامعه اسلامی بیان شده است (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۱۲، ص. ۴۲۳).

در قانون جدید بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نیز گسترش تعاون عمومی و سنت قرض الحسنه از طریق توسعه مؤسسات قرض الحسنه، یکی از وظایف بانک مرکزی عنوان شده است (ماده ۴ اهداف و وظایف نظام بانکی).

با وجود تأکیدات فراوان قانونی و دینی در خصوص قرض الحسنه، نمی‌توان عملکرد نظام بانکی را در این خصوص قابل قبول دانست. موانع متعددی باعث ایجاد این ناکارآمدی شده است. یکی از مهم‌ترین موانع، وجود تورم و کاهش شدید ارزش پول در طول زمان است. عملکرد ضعیف نظام بانکی در حذف واقعی ربا از نظام پولی نیز از دیگر عوامل کاهش اقبال به این سنت حسنه دینی است.

با وجود این موانع و موانع متعدد دیگر، بانک‌ها و صندوق‌های قرض الحسنه توانسته‌اند گام‌هایی در جهت گسترش فرهنگ قرض الحسنه بردارند. بانک قرض الحسنه می‌تواند به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض الحسنه تبدیل شود.

دنبال کردن فرهنگ قرض الحسنه توسط نظام بانکی هدف والایی است که باید در طرح‌ها و قوانین پولی مورد توجه جدی قرار گیرد. با توجه به تدوین طرح بانکداری اسلامی، ضروری است این طرح از حیث تحقق این هدف مورد بررسی قرار گیرد.

نویسندگان در پی ارائه پیشنهاداتی در قالب بازطراحی بانک قرض الحسنه هستند که می‌تواند به تحقق این هدف کمک نماید.

مقاله حاضر به‌منظور بیان اهمیت موضوع، ابتدا به اهمیت قرض الحسنه در منابع دینی پرداخته است. بیان اقدامات بانک قرض الحسنه رسالت که باعث گسترش فرهنگ قرض الحسنه شده است، قسمت دوم این مقاله را تشکیل می‌دهد. در قسمت سوم، پیشنهادهایی ارائه خواهد شد که در گسترش فرهنگ قرض الحسنه توسط بانک‌های قرض الحسنه مؤثر است. در قسمت پایانی، تأثیرگذاری این موارد در پرسشنامه نخبگانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱. مبانی نظری

۱-۲. اهمیت قرض الحسنه در آیات و روایات

قرض الحسنه در آیات و روایات متعددی مورد تأکید قرار گرفته است. در قرآن، واژه «قرض» به‌طور مستقیم و غیرمستقیم سیزده بار ذکر شده است. در هر موردی که از قرض صحبت شده، واژه «حسنًا» (نیکو) نیز به دنبال آن آمده است که نشان‌دهنده اهمیت قرض الحسنه در اسلام است.

یکی از حکمت‌های تحریم ربا نیز گسترش قرض الحسنه در جامعه اسلامی بیان شده است. روایات، رباخواری را باعث برچیده شدن کارهای خیر و شایسته می‌دانند. در روایتی آمده است که سماعه به حضرت صادق علیه‌السلام عرض کرد: چرا خداوند متعال مسئله ربا را در قرآن به‌طور مکرر مطرح کرده (و تحریم نموده) است؟ امام فرمود: علت آن را می‌دانی؟ عرض کردم: نه، حضرت فرمود: به‌خاطر اینکه مردم در اثر رباخواری از کارهای خیر و شایسته (مانند قرض الحسنه) بازمانند (عاملی، ۱۴۰۹ق).

منظور از «اصطناع معروف» (انجام کار نیک) در اینجا قرض الحسنه است که یکی از مهم‌ترین کارهای عاطفی در جامعه بشری است؛ بلکه از صدقه هم برتر و مهم‌تر است. به همین جهت در روایتی آمده است که صدقه ۱۰ حسنه و ثواب دارد و قرض الحسنه ۱۸ ثواب دارد! (مکارم شیرازی، ۱۳۸۹).

۲-۱. تعالی فرهنگ قرض الحسنه

با توجه به اهمیت رواج قرض الحسنه، گسترش این سنت دینی تحت عنوان فرهنگ قرض الحسنه در اهداف و وظایف نظام بانکی در قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون بانک مرکزی و طرح بانکداری اسلامی آمده است.

فرهنگ قرض الحسنه به مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها، رفتارها، دانش‌ها و سنت‌هایی گفته می‌شود که یک جامعه در خصوص قرض الحسنه، رواج آن و همچنین اجرای صحیح عقد قرض الحسنه به گونه‌ای که موازین شرعی، اخلاقی، فلسفی و کارکردی قرض الحسنه رعایت شود، تأکید دارد. در واقع سنت نیکوی قرض الحسنه در آیین ما مسلمانان جهت رفع نیازهای اقتصادی و کمک به هموعان خود همواره به همه پیروان این آیین توصیه شده و ربا به عنوان نقطه مقابل قرض الحسنه به شدت نهی و مذموم تلقی شده است. در کشور ما نهادهای گوناگونی به ترویج و ارائه این سنت نیکو می‌پردازند که با تمهیداتی که جهت حمایت از بانکداری اسلامی از سوی دولت انجام شد، روند نهادها در توسعه و ترویج فرهنگ قرض الحسنه نیز شتاب بیشتری به خود گرفت (باشی‌زاده و عشیر، ۱۳۹۴).

گسترش و تعالی فرهنگ قرض الحسنه وظیفه یک نهاد خاص یا بانک تخصصی قرض الحسنه نیست؛ بلکه یک فعالیت فرابخشی است. هرچند وجود یک نهاد متولی می‌تواند نقش راهبری و مؤثری در این زمینه داشته باشد.

فرای از موانع ذکرشده برای گسترش فرهنگ قرض الحسنه، برای گسترش این سنت مقدماتی لازم است. اولین لازمه گسترش فرهنگ قرض الحسنه، گسترش روحیه خیرخواهی در جامعه است. این روحیه با آموزه‌های دینی قابلیت گسترش خواهد داشت. علاوه بر این، برای گسترش فرهنگ قرض الحسنه در سیستم بانکی مقدماتی لازم است. تمایل افراد به نگهداری وجوه در حساب قرض الحسنه به منظور پرداخت وام قرض الحسنه زمانی محقق می‌شود که این وجوه برای منافع بانک به کار گرفته نشود؛ به عبارت دیگر، پرداخت وام قرض الحسنه به نیازمندان واقعی باید صورت گیرد. بدیهی است هر بانک به صورت مجزا نمی‌تواند نیازمندان واقعی را شناسایی کند.

فرهنگ قرض الحسنه تأثیرات اجتماعی مثبت زیادی به همراه خواهد داشت. ایجاد همبستگی اجتماعی، افزایش رونق اقتصادی، کاهش بیکاری و مفاسد اجتماعی حاصل از بیکاری، تنها نمونه‌ای از آثار این سنت حسنه دینی است.

جدول (۱): پیشینه پژوهش در حوزه فرهنگ قرض الحسنه

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
۱	ابراهیم و الینیزی ^۱ (۲۰۲۴م)	استفاده از قرض الحسنه در امور مالی اسلامی: چارچوبی مفهومی برای پیشبرد توسعه پایدار در میان شرکت‌های نوپا	مفاهیم نظری این مقاله، در خصوص گسترش درک نقش قرض الحسنه در جامعه برای دستیابی به عدالت اقتصادی و اجتماعی را افزایش می‌دهد، و مفاهیم عملی آن، ادغام قرض الحسنه در سیستم‌های مالی مدرن را برای حمایت از کارآفرینی و کاهش نابرابری اجتماعی توصیه می‌کنند و بر لزوم مدیریت کافی، حمایت فراملی، فرهنگ‌سازی و آموزش در حوزه قرض الحسنه تأکید دارند. نوآوری این مقاله در رویکرد نوآورانه آن برای تغییر جایگاه قرض الحسنه در امور مالی اسلامی معاصر است که با ترویج مفهوم قرض الحسنه، اهداف توسعه پایدار امور مالی اسلامی را پیش می‌برد.
۲	آدرمی و ایشاک ^۲ (۲۰۲۳م)	قرض الحسنه به عنوان یک ابزار مالی اسلامی عملی برای تأمین مالی جمعی: پتانسیل و کاربرد احتمالی آن برای	این مطالعه با بهره‌گیری از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با متخصصان شریعت و فعالان حوزه کراودفاندینگ، قابلیت استفاده از قرض الحسنه به عنوان ابزاری مالی اسلامی در تأمین مالی کسب‌وکارهای خرد در مالزی را بررسی می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که توسعه

1. Ibrahim & Alenizi
2. Aderemi & Ishak

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
		تأمین مالی شرکت‌های کوچک در مالزی	سازوکار قرض‌الحسنه در جامعه هم از لحاظ فقهی قابل قبول است و هم توانایی پاسخگویی به نیازهای مالی خرد در چارچوب فرهنگی اسلامی را دارد.
۳	اقبال و شفیق ^۳ (۲۰۱۵م)	تأمین مالی اسلامی و نقش قرض‌الحسنه در افزایش شمول: مطالعه موردی بانک اخوت	این مطالعه با بررسی نقش قرض‌الحسنه در مؤسسه خیریه «اخوات» پاکستان، نشان می‌دهد چگونه این توسعه فرهنگ قرض‌الحسنه می‌تواند شمول مالی را ارتقا دهد و همبستگی اجتماعی، عدالت اجتماعی و توسعه پایدار را تقویت کند.
۴	عبادی و جعفری (۱۳۹۹)	قرض‌الحسنه، راهبردی برای اقتصاد سالم	تحقیق درصدد اثبات این فرضیه است که بین نهاد قرض‌الحسنه و راهبردهای توزیع مجدد، به‌ویژه راهبرد تأمین نیازهای اساسی، رابطه‌ای سازگار وجود دارد.
۵	آهنگران (۱۳۹۵)	راه‌های گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه	این نوشتار بر آن است تا راهکارهای گسترش فرهنگ پسندیده قرض‌الحسنه را به‌اختصار بیان کند.
۶	باشی‌زاده و عشیر (۱۳۹۴)	بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه	ارائه راهکارهای نوین برای ترویج سنت قرض‌الحسنه با رویکرد جذب منابع در این حوزه.
۷	یزدانی (۱۳۹۰)	قرض‌الحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی	تشریح و تأثیر نهاد قرض‌الحسنه بر متغیرهای مهم اقتصادی مانند مصرف، پس‌انداز، خلق پول و سایر متغیرهای اقتصادی.

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
۸	نظری (۱۳۷۹)	شرایط احبای فرهنگ قرض الحسنه	در این کتاب شرایط فرهنگی و اجتماعی رشد و توسعه قرض الحسنه بیان شده است. به علاوه ویژگی های احیاگران فرهنگ قرض الحسنه، رعایت اخلاق در صندوق های قرض الحسنه و فرهنگ کار توضیح داده می شود.

هرچند گسترش فرهنگ قرض الحسنه موضوع برخی از پژوهش ها قرار گرفته است، اما نهاده سازی برای این هدف، آن هم به صورت بانک قرض الحسنه در تحقیقات حوزه مالی اسلامی مغفول مانده است. لذا این مقاله تلاش می کند تا با پر کردن این خلأ تحقیقاتی، به این موضوع بپردازد.

۳-۱. طرح بانکداری اسلامی

طرح بانکداری اسلامی، یک طرح جامع برای اصلاح نظام بانکی ایران است که با هدف انطباق با موازین شرع اسلام و رفع مشکلات نظام بانکی فعلی تدوین شده است. این طرح شامل مواردی مانند اصلاح ساختار بانک مرکزی، بانکداری و بانک توسعه است و هدف آن ایجاد یک نظام بانکی کارآمد، شفاف و مطابق با اصول اسلامی است.

به طور کلی اهداف کلی طرح بانکداری اسلامی به شرح زیر هستند:

- ۱) انطباق با موازین شرع اسلام؛
- ۲) اصلاح ساختار نظام بانکی؛
- ۳) توسعه ابزارهای مالی اسلامی؛
- ۴) تقویت نظارت بر بانک ها؛
- ۵) ارتقای شفافیت و پاسخگویی؛
- ۶) توسعه بانکداری الکترونیک؛
- ۷) استقلال بیشتر بانک مرکزی؛
- ۸) تغییر در ساختار بانک ها؛

۹) توسعه ابزارهای مالی اسلامی؛

۱۰) تقویت حاکمیت شرکتی در بانک‌ها؛

۱۱) اصلاح قوانین مربوط به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری.

۴-۱. اقدامات لازم برای تبدیل بانک قرض الحسنه به نهاد گسترش‌دهنده فرهنگ قرض الحسنه

رواج قرض الحسنه اهمیت بسزایی در یک جامعه دینی دارد، به‌طوری‌که یکی از حکمت‌های تحریم ربا، گسترش قرض الحسنه در جامعه اسلامی است. بانک قرض الحسنه رسالت در این خصوص اقدامات مناسبی در زمینه توسعه زیرساخت‌های بانکداری برای گسترش فعالیت قرض الحسنه، بازتعریف فعالیت قرض الحسنه در سطح بانکداری، گفتمان‌سازی و مفهوم‌سازی قرض الحسنه انجام داده است که به مهم‌ترین آنها اشاره خواهد شد.

به‌علاوه، موارد دیگری که در گسترش فرهنگ قرض الحسنه مؤثر است به‌عنوان پیشنهاد ارائه می‌شود. بر اساس این موارد، فرضیات پژوهش تدوین و اثرگذاری این اقدامات بر گسترش فرهنگ قرض الحسنه در جامعه آزمون می‌شود.

۴-۱-۱. بانکداری بدون شعبه

امروزه غیرحضوری شدن ارائه خدمات برای تمامی نهادها و بازارهای پولی و مالی یک الزام محسوب می‌شود و صنعت بانکداری نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ اما مهاجرت به سمت بانکداری دیجیتال برای بانک‌ها کار آسانی نیست و این کار از طریق حذف شعب فیزیکی بانک‌ها و پیاده‌سازی مدل بانکداری بدون شعبه مبتنی بر توسعه پلتفرم‌های غیرحضوری امکان‌پذیر است (خاشعی و رنامخواستی، ابراهیمی، خلیل‌نژاد و مطهری‌نژاد، ۱۴۰۳). بانکداری دیجیتال مزایای زیادی را برای مشتریان و متصدیان بانکی به همراه دارد. این مزایا محرک نظام بانکی کشور در توسعه بانکداری دیجیتال است.

بانک قرض الحسنه رسالت در ایران به‌عنوان بانک پیشرو در این زمینه شناخته می‌شود. گسترش بانکداری بدون شعبه در این بانک تنها به‌خاطر منافع اقتصادی آن نبوده است. گسترش بانکداری دیجیتال با هدف ارائه خدمات آسان، ارزان و شرعی و

پیاده‌سازی مدل وام قرض‌الحسنه بدون کارمزد صورت گرفته است و اثرات قابل توجهی در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه به همراه داشته است. در واقع برای پیاده‌سازی مدل وام قرض‌الحسنه بدون کارمزد، هزینه‌های عملیاتی (اعم از شعب و سرپرستی‌های استانی بانک) و همچنین هزینه‌های مربوط به خدماتی که ذاتاً جزء فعالیت‌های اصلی بانک نبوده‌اند، حذف گردید. علاوه بر آن با بهره‌گیری از شیوه‌های نوین مدیریت و کاهش قابل توجه حجم و هزینه‌های ستادی، حدود ۸۰ درصد از هزینه‌های بانک کاهش یافت. با این مدل، باقی‌مانده هزینه‌های بانک که عمدتاً شامل هزینه‌های غیرعملیاتی و ستادی است، از محل درآمدهای حاصل از خدمات بانکی غیرمرتبط با وام (مثل درآمدهای وابسته به تراکنش‌ها و غیره) و همچنین درآمدهای غیرعملیاتی از جمله درآمدهای حاصل از وجوه نقد (که طبق مقررات و به‌منظور مدیریت ریسک نقدینگی، نگهداری آن ضروری است)، تأمین می‌گردد (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۲).

به‌علاوه، بانکداری بدون شعبه در این بانک باعث شده است دریافت وام از این بانک در کمترین زمان ممکن انجام گیرد؛ چراکه ارائه خدمات در دورافتاده‌ترین مناطق کشور که دسترسی کمتری به خدمات بانکی داشته‌اند، ممکن شده است و این موضوع در گسترش شمولیت مالی نقش مؤثری ایفا نموده است.

تجربه بانک قرض‌الحسنه رسالت نشان می‌دهد که سپرده‌گذاری، دریافت وام قرض‌الحسنه و همچنین دریافت سایر خدمات بانکی به‌صورت کاملاً غیرحضوری و بدون نیاز به مراجعه به شعبه امکان‌پذیر است و بانک قرض‌الحسنه نیازی به شعب فیزیکی ندارد. بنابراین لازم است در طرح بانکداری اسلامی بر فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه به‌صورت بدون شعبه تأکید گردد.

فرضیه (۱): بانکداری بدون شعبه بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۲. حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پر هزینه

یکی از روش‌های جذب منابع و به‌ویژه سپرده‌های قرض‌الحسنه، تبلیغات بانک‌ها است. این تبلیغات هزینه‌های هنگفتی را برای بانک به همراه خواهد داشت. معمولاً هزینه این

تبلیغات از به‌کارگیری منابع قرض الحسنه در فعالیت‌های اقتصادی یا به‌کارگیری این منابع برای پرداخت تسهیلات انتفاعی تأمین می‌شود.

پرداخت جایزه به حساب‌های قرض الحسنه علاوه بر ابهامات فقهی، با گسترش روحیه تعاون و سنت قرض الحسنه سازگار نیست. پرداخت جوایز سبب شده است تا برخی با هدف شرکت در قرعه‌کشی و به‌دست آوردن جایزه، اقدام به افتتاح حساب کنند که موجب دور شدن آنها از عمل پسندیده قرض الحسنه می‌شود و به‌نوعی تداعی‌کننده یکی از انواع بخت‌آزمایی است (حائری و اسلامی، ۱۳۹۶).

تبلیغات و جوایز قرعه‌کشی در بانک قرض الحسنه رسالت حذف شده است و منابع بیشتری برای قرض الحسنه در اختیار بانک قرار دارد. با توجه به عدم سازگاری جوایز قرعه‌کشی و برخی تبلیغات با فرهنگ قرض الحسنه، لازم است بر ممنوعیت آن در قوانین و دستورالعمل‌ها تأکید گردد.

فرضیه (۲): حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پرهزینه، بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۳. امکان معرفی افراد برای دریافت وام قرض الحسنه

یکی از عواملی که موجب کاهش تمایل به قرض الحسنه بین افراد در جامعه می‌شود، عدم اعتماد قرض‌دهنده به قرض‌گیرنده در بازپرداخت است. امکان معرفی وام به دیگران در جهت حل این مشکل است. فرد نیازمند به وام قرض الحسنه با معرفی فردی که قبلاً سپرده‌گذاری کرده است، امکان دریافت وام قرض الحسنه را خواهد داشت. به عبارت دیگر، سپرده‌گذار بدون اینکه متحمل ریسک نکول شود، امکان دریافت وام قرض الحسنه برای فرد نیازمند را فراهم می‌کند.

به‌علاوه، افراد حقیقی و حقوقی با سپرده‌گذاری در این بانک، امکان دریافت وام قرض الحسنه برای کارمندان یا افراد نیازمند را فراهم کرده‌اند. موارد فوق باعث افزایش وام قرض الحسنه در جامعه گردیده و نیاز افراد از طریق قرض الحسنه تأمین می‌شود؛ البته امکان معرفی وام باعث ایجاد بازار غیررسمی برای وام قرض الحسنه گردیده است. خرید و فروش امتیاز وام قرض الحسنه علاوه بر ابهامات فقهی، تأثیر منفی قابل‌توجهی بر فرهنگ

قرض الحسنه دارد. با وجود این بازار، انگیزه کافی برای واگذاری امتیاز وام قرض الحسنه به افراد نیازمند برای دریافت وام وجود نخواهد داشت. برخورد با این پدیده نیازمند ایجاد مقدمات قانونی برای مقابله با سوداگران امتیاز وام قرض الحسنه است. بانک مرکزی و سایر ادارات مرتبط می‌بایست با ایجاد مقدمات قانونی، مقابله جدی با این پدیده نمایند. لازم به ذکر است یکی از سامانه‌های در حال راه‌اندازی در بانک قرض الحسنه رسالت، سامانه «ام‌حامی» است. این سامانه برای انتقال امتیاز وام طراحی شده است تا از فعالیت‌های سفته‌بازانه جلوگیری نماید. این سامانه می‌تواند با گسترش فعالیت و اضافه‌شدن گزینه‌هایی برای انتقال امتیاز وام قرض الحسنه به نهادهای خیریه مانند کمیته امداد و بهزیستی، زمینه مناسبی برای به‌کارگیری وام‌های قرض الحسنه برای نیازمندان فراهم نماید. ممکن است سپرده‌گذارانی اقدام به سپرده‌گذاری در بانک قرض الحسنه نموده و آشنایی کافی با افراد نیازمند برای واگذاری امتیاز قرض الحسنه نداشته باشند.

فرضیه (۳): امکان معرفی افراد برای دریافت وام قرض الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

۴-۴-۱. حامیان اعتباری قرض الحسنه

در الگوی تعالی اجتماعی رسالت، سازمان‌هایی در جامعه وجود دارند که هدف آن‌ها توسعه فرهنگ قرض الحسنه و حمایت‌هایی اعم از اعتباری، فرهنگی و اقتصادی است. این سازمان‌ها به‌منظور تقویت جامعه هدف خود اقدام به افتتاح حساب و گردش بخشی از منابع مالی خود نزد بانک قرض الحسنه رسالت نموده‌اند تا حمایت‌های خود را از افراد جامعه و همچنین تشویق و ترغیب حامیان در این جهت به عمل آورند.

فرضیه (۴): حامیان اعتباری قرض الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه در جامعه اثر دارد. ذکر این نکته ضروری است که برای تبدیل بانک قرض الحسنه به نهاد گسترش و تعالی فرهنگ قرض الحسنه، نیاز به اقدامات زیادی است که در این پژوهش به ۷ مورد اشاره شده است. از این ۷ مورد، ۴ مورد آن قبلاً توسط بانک قرض الحسنه رسالت پیاده‌سازی شده است. لذا بندهای بعدی (بند ۵ تا ۷) مواردی هستند که در ذیل به جهت نیل به هدف ذکر شده، به آن خواهیم پرداخت.

۵-۴-۱. حمایت دولت از بانک قرض‌الحسنه

یکی از پیشنهادات در طرح بانکداری اسلامی، حمایت دولت از بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک نهاد اجتماعی غیرانتفاعی است. بسیاری از سازمان‌های مردم‌نهاد، غیرانتفاعی و مستقل از دولت هستند و بودجه این سازمان‌ها از راه کمک‌های مردمی و در مواردی نیز با کمک سازمان‌های دولتی، دولت یا ترکیبی از این روش‌ها و در قالب پروژه‌های مشترک تأمین می‌شود (Zaleski, 2006).

دولت با ارائه مشوق‌های مالی (مانند حذف مالیات)، قانونی (مانند تسهیل مقررات نظارتی و بازنگری قوانین بر اساس ویژگی بانک‌های قرض‌الحسنه) و همچنین توسعه زیرساخت‌ها می‌تواند بانک‌های قرض‌الحسنه را به ابزاری مؤثر برای کاهش فقر، ایجاد اشتغال و تحقق اقتصاد اسلامی تبدیل کند. حمایت‌های حاکمیت از بانک اجتماعی غیرانتفاعی قرض‌الحسنه شامل موارد متعددی است که تسهیل در قوانین پولی، از جمله کاهش ذخیره قانونی، از ساده‌ترین آن‌ها است.

فرضیه (۵): حمایت از بانک قرض‌الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۶-۴-۱. بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی

یکی از عوامل مهم در ایجاد انگیزه برای واگذاری وجوه به بانک قرض‌الحسنه، اختصاص منافع این وجوه برای نیازمندان است. طبیعی است که اگر این منافع در اختیار صاحبان سهام بانک قرار گیرد، انگیزه خیرخواهانه‌ای برای سپرده‌گذاری در بانک قرض‌الحسنه وجود نخواهد داشت. بنابراین، نمی‌توان از بانک قرض‌الحسنه‌ای که در جهت افزایش سود سهامداران فعالیت می‌کند، انتظار چندانی برای گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه داشت. بانک قرض‌الحسنه می‌بایست از دیگر بانک‌های فعال در بازار سرمایه که به دنبال حداکثرسازی سود هستند، مجزا گردد. در این مقاله از اصطلاح بانک اجتماعی غیرانتفاعی به این منظور استفاده می‌شود.

در خصوص بانکداری اجتماعی، رویکردهای متفاوتی ارائه شده است. اما بانکداری اجتماعی را می‌توان رویکرد جدیدی دانست که فعالیت‌های بانکی را در راستای دستیابی همزمان به هدف‌های اقتصادی و اجتماعی هدایت می‌کند. این نوع بانکداری،

معرف آن دسته از فعالیت‌ها، محصولات و خدمات بانکی است که به توسعه اجتماعی و انسانی امروز و فردای جامعه کمک می‌کند (شهبازی، حصیرچی و سلگی، ۱۳۹۹). بانک‌ها برای اینکه بتوانند بانکداری اجتماعی را به‌صورت مؤثر ایجاد و حفظ نمایند، باید پیشران‌ها یا عوامل ایجادکننده آن را به‌خوبی درک کنند که این پیشران‌ها دربرگیرنده ارزش‌مداری، فرهنگ، نیاز به حکمرانی خوب و زیرساخت‌ها (زیرساخت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و قانونی) هستند (شهبازی، حصیرچی و سلگی، ۱۳۹۹).

در ایران نیز اگرچه بانک‌ها علاقه‌مند به ایفای تعهدات اجتماعی در قالب ارائه خدمات در بستر بانکداری اجتماعی هستند، اما از طرف دیگر به دنبال بیشینه کردن سود خود بوده و در یک مأموریت دوگانه و تضاد مالی با بنگاه‌های تولیدی خرد قرار گرفته‌اند (امیری، رادفر و فائزی رازی، ۱۴۰۱).

کارکرد بانک قرض‌الحسنه برآوردن نیازهای ضروری افراد جامعه و به‌ویژه نیازمندان است. این کارکرد با تعریف این بانک به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی با هدف حداکثرسازی سود سازگار نیست. به‌علاوه، حداکثرسازی سود نمی‌تواند با مبانی فقهی قرض‌الحسنه سازگار باشد. گسترش تأمین مالی خرد و تخصیص این اعتبارات بدون بهره (قرض‌الحسنه) به اقشار ضعیف جامعه می‌تواند عاملی در جهت توسعه انسانی باشد. بنابراین، اگر بانک‌های قرض‌الحسنه در این جهت گام بردارند، در زمره بانکداری اجتماعی قرار خواهند گرفت. از نگاه نویسندگان، مهم‌ترین گام در بازطراحی بانک قرض‌الحسنه به‌منظور گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه، طراحی این بانک به‌عنوان نهاد بانک اجتماعی غیرانتفاعی است. پیشنهاد می‌شود در طرح بانکداری اسلامی، بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی معرفی گردد. در این صورت، سرمایه بانک از سهامدارانی تأمین شود که هدف اصلی آنان کارکردهای اجتماعی بانک قرض‌الحسنه است.

فرضیه (۶): فعالیت بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان نهاد اجتماعی، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۶-۷. وام قرض الحسنه به عنوان تکافل اجتماعی

تکافل اجتماعی به معنای دقیق کلمه عبارت است از اینکه هر فردی، در قبال جامعه خویش احساس مسئولیت‌هایی کند که باید آنها را ادا نماید. به‌طوری‌که اگر در انجام مسئولیت‌هایش کوتاهی کند، این امر باعث فروپاشی شاکله جامعه او و دیگران خواهد شد (ابوزهره، ۱۹۹۱م، ص. ۷). همچنین تکافل اجتماعی اصطلاحی است که برنامه‌های جامع اسلام در زمینه اهتمام مردم به تأمین نیازهای یکدیگر، به‌ویژه نیازهای معیشتی اقشار ضعیف جامعه را بازگو می‌کند (کاظمی نجف‌آبادی و حسینی، ۱۴۰۲).

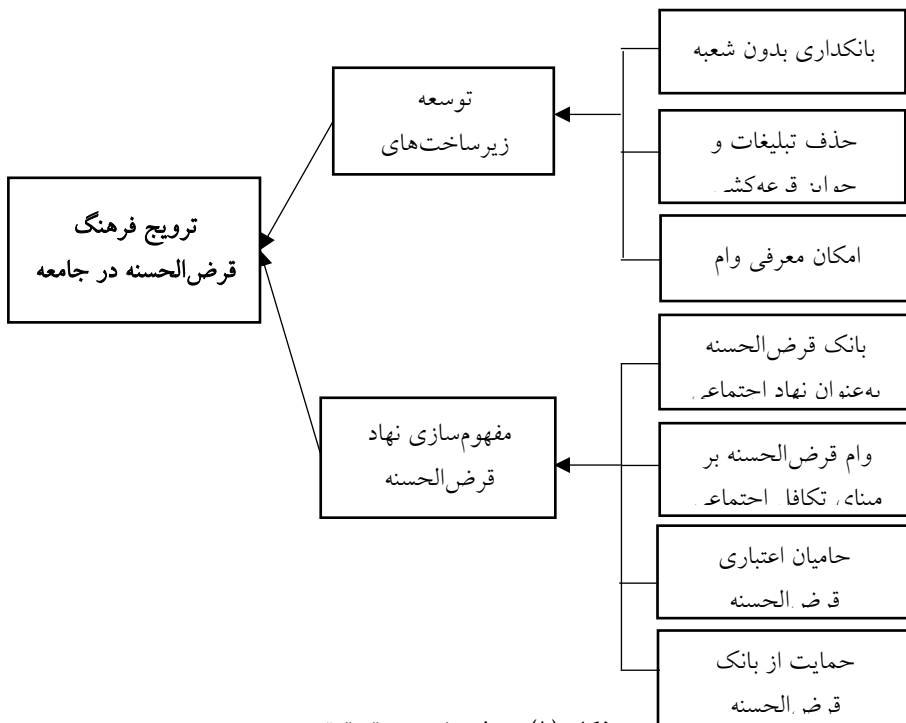
یکی از وجوه تکافل اجتماعی تأمین مالی نیازمندان به‌صورت قرض‌الحسنه است. نیازهای مالی ضروری متعددی برای نیازمندان جامعه وجود دارد که قرض‌الحسنه می‌تواند این نیاز را تأمین نماید. چنانچه بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی قلمداد گردد، باید فعالیت اصلی آن به‌صورت تخصصی تأمین مالی نیازمندان جامعه باشد. متأسفانه در زمان فعلی، پرداخت وام قرض‌الحسنه در بانک‌های قرض‌الحسنه اغلب به‌صورت سپرده امتیازی و تسهیلات تکلیفی است. بدیهی است این‌گونه تخصیص منابع نمی‌تواند تکافل اجتماعی در حوزه قرض‌الحسنه را پوشش دهد. بنابراین لازم است برای تأمین مالی نیازمندان، سیاست‌گذاری توسط مقام پولی صورت گرفته و منابع به سمت تأمین مالی نیازمندان یا به‌عبارت‌دیگر تکافل اجتماعی هدایت گردد. هرچند در بند سوم به این نکته اشاره شد که برخی افراد می‌توانند با سپرده‌گذاری و معرفی افراد نیاز برخی از اقشار جامعه به وام قرض‌الحسنه را برآورده نمایند، اما میزان وام ایجادشده توسط سپرده‌گذاران نمی‌تواند برای پوشش نیازمندان کافی باشد. بنابراین با حمایت بیشتر دولت از بانک قرض‌الحسنه، این بانک می‌تواند نقش مهمی در تأمین مالی اقشار ضعیف جامعه و تکافل اجتماعی داشته باشد؛ بنابراین قسمتی از اعتبارات ایجادشده در بانک به افرادی اختصاص می‌یابد که بدون سپرده‌گذاری و حامی مشخص اعتباری می‌توانند وام قرض‌الحسنه دریافت نمایند.

وضعیت فعلی تکافل اجتماعی در بانک قرض‌الحسنه رسالت به این‌گونه است که سهم کوچکی از مصارف بانک (به‌دلیل محدودیت در نسبت‌های مالی نظیر نسبت مصارف به منابع و ریسک نقدینگی و اعتباری) به وام‌های حمایتی به مستضعفین و اقشار ضعیف

جامعه در قالب پرداخت وام قرض الحسنه اختصاص یافته است. لذا تأکید پژوهش بر گسترش حمایت‌ها از بانک برای افزایش پرداخت‌های وام‌های حمایتی است؛ بنابراین اختصاص منابع به تکافل اجتماعی در راستای بنیان‌گذاری بانک قرض الحسنه به‌عنوان بانک اجتماعی غیرانتفاعی است. این دو شاخصه می‌تواند تأثیر مهمی در ایجاد انگیزه برای سپرده‌گذاری خیرخواهانه در بانک قرض الحسنه داشته باشد. ضروری است در طرح بانکداری اسلامی در کنار اجتماعی و غیرانتفاعی بودن بانک قرض الحسنه، بر هدف این بانک مبنی بر تکافل اجتماعی در حوزه قرض الحسنه تأکید گردد.

فرضیه (۷): وام قرض الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی، بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

بر اساس فرضیات ارائه‌شده، مدل مفهومی تحقیق بر اساس شکل (۱)، طراحی شده است:

شکل (۱): مدل مفهومی تحقیق

منبع: (محقق ساخته)

۲. روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها، توصیفی از نوع همبستگی و از نوع معادلات ساختاری است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی بوده که هدف آن، بررسی تأثیر متغیر مستقل (بانکداری بدون شعبه، حذف تبلیغات و جوایز قرعه‌کشی، حمایت از بانک قرض الحسنه، بانک قرض الحسنه به عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی، وام قرض الحسنه بر مبنای تکافل اجتماعی و حامیان اعتباری قرض الحسنه) در جامعه آماری موردنظر و تعیین تأثیر آن بر متغیر وابسته (ترویج فرهنگ قرض الحسنه) است. روش تحقیق حاضر از منظر جنبه گردآوری اطلاعات، به صورت پیمایشی است.

از منابع کتابخانه‌ای جهت تدوین ادبیات تحقیق، تعاریف و مفاهیم نظری استفاده شد که مهم‌ترین و مفیدترین منابع موتورهای جستجو در پایگاه‌های علمی مختلف بر روی شبکه اینترنت، بانک‌ها و منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌های دانشگاه، پایان‌نامه‌ها، نشریات و مقالات خارجی و داخلی بودند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات موردنظر از روش مصاحبه با خبرگان حوزه بانکداری اسلامی و سنجش متغیرهای تحقیق از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. اطلاعات (داده‌ها) برای شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های بازطراحی بانک قرض الحسنه در چارچوب بانکداری اسلامی و نقش آن در گسترش فرهنگ قرض الحسنه استفاده شد. این داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از خبرگان حوزه بانکداری اسلامی و مدیران بانک‌های قرض الحسنه برای استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های اصلی به کار گرفته شد.

یافته‌های این مرحله در بخش «تبیین مؤلفه‌ها و طراحی مدل مفهومی تحقیق» ارائه شد. سپس، بر اساس این شاخص‌ها و مرور پیشینه، پرسشنامه محقق‌ساخته طراحی شد و روایی محتوایی آن توسط خبرگان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ تأیید گردید. داده‌های پرسشنامه برای سنجش متغیرهای تحقیق در بخش کمی مطالعه به کار رفت.

در این پژوهش، جامعه نظری شامل کل نظام بانکی کشور در حوزه بانکداری قرض الحسنه در نظر گرفته شده است، اما به دلیل محدودیت‌های دسترسی و تمرکز بر بانک فعال در این حوزه، داده‌های میدانی از بانک قرض الحسنه رسالت به عنوان نمونه شاخص در ارائه خدمات قرض الحسنه گردآوری شد. انتخاب این بانک به دلیل ماهیت

تخصصی فعالیت آن در زمینه قرض الحسنه، گستردگی شمولیت مالی به دلیل بدون شعبه بودن خدمات، و نقش آن در ترویج فرهنگ قرض الحسنه در کشور صورت گرفت. بنابراین، یافته‌های بخش میدانی به این بانک اختصاص دارد، ولی مدل مفهومی تحقیق بر اساس ادبیات موضوع و مصاحبه با خبرگان کل حوزه بانکداری اسلامی طراحی شده و قابلیت تعمیم نظری به سایر بانک‌های قرض الحسنه را دارد.

برای تعیین تعداد پاسخ‌دهندگان، با استفاده از فرمول کوکران حداقل حجم نمونه برآورد شد. با توجه به اینکه روش نمونه‌گیری قضاوتی بود، این فرمول صرفاً به عنوان مبنای تقریبی استفاده شد و در نهایت تعداد ۱۰۰ پرسشنامه تکمیل گردید که از حداقل حجم برآورد شده بیشتر بود.

در پژوهش حاضر، از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزار PLS برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و از نرم‌افزار SPSS برای تجزیه و تحلیل توصیفی استفاده شد.

- برازش مدل پژوهش

جهت مدلیابی متغیرهای پژوهش، از نرم‌افزار PLS استفاده شده است. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر از مدل‌سازی معادلات ساختاری به این روش بهره‌برداری شده، قبل از بررسی آزمون فرضیات، ابتدا اعتبار و برازش مدل پژوهش در سه بخش به شرح زیر مورد ارزیابی قرار گرفت:

- برازش مدل اندازه‌گیری

در این مرحله به صحت روابط موجود در مدل‌های اندازه‌گیری با استفاده از سه معیار پایایی آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی CR و Rho و ضرایب بار عاملی (Hulland, 1999) پرداخته شد. همچنین دو معیار روایی همگرا و واگرا و دو معیار مقادیر اشتراکی و شاخص VIF بررسی گردید که نتایج مربوط به هر یک از معیارهای مدل اندازه‌گیری در زیر گزارش شده است.

۱- آلفای کرونباخ:

آلفای کرونباخ معیاری کلاسیک برای سنجش پایایی و سنجه‌ای مناسب برای ارزیابی پایداری درونی (سازگاری درونی) محسوب می‌گردد. پایداری درونی نشان‌دهنده میزان

همبستگی بین یک سازه و شاخص‌های مربوط به آن است. مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از ۰.۷ نشان‌دهنده پایایی قابل قبولی است.

۲- پایایی ترکیبی (CR):

این معیار توسط ورتس، این و یورسکوگ^۴ (۱۹۷۴م) معرفی شد و برتری آن نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی سازه‌ها نه به صورت مطلق، بلکه با توجه به همبستگی سازه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌شود. مقدار CR بالاتر از ۰.۷ برای هر سازه (نونالی، ۱۹۷۸)، نشان‌دهنده پایایی درونی مناسب برای مدل اندازه‌گیری است. در جدول ۲، مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی مربوط به متغیرهای پژوهش (سازه‌ها) ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، بالاتر بودن ضرایب آلفای کرونباخ تمامی سازه‌های پژوهش از مقادیر ۰.۷، بیانگر پایایی درونی مناسب و قابل قبول هر یک از سازه‌ها است.

جدول (۲): مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرها

متغیرها	شاخص آماری	
	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی CR
بانکداری بدون شعبه	0.78	0.78
حذف تبلیغات و جوایز قرعه کشی	0.76	0.83
حمایت از بانک قرض الحسنه	0.79	0.76
بانک قرض الحسنه به عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی	0.77	0.75
وام قرض الحسنه بر مبنای تکافل اجتماعی	0.81	0.79
حامیان اعتباری قرض الحسنه	0.78	0.81
ترویج فرهنگ قرض الحسنه	0.79	0.76

منبع: (یافته‌های تحقیق)

- فرآیند تحلیل عاملی تأییدی

به منظور ارزیابی روایی سازه‌های تحقیق، فرآیند تحلیل عاملی تأییدی اجرا شد. مراحل انجام به شرح زیر است:

- آماده سازی داده ها

پاسخ های پرسشنامه از نمونه انتخاب شده در نرم افزار SmartPLS وارد شد. پرسشنامه بر اساس ابعاد و شاخص های استخراج شده از مرحله کیفی طراحی شده بود و داده های جمع آوری شده به صورت مقیاس پنج درجه ای لیکرت کمی شدند.

- اجرای مدل اندازه گیری

در این مرحله، مدل مفهومی تحقیق شامل سازه ها و گویه های مربوطه در نرم افزار ترسیم شد و الگوریتم تحلیل حداقل مربعات جزئی (PLS-SEM) اجرا گردید.

- محاسبه بارهای عاملی

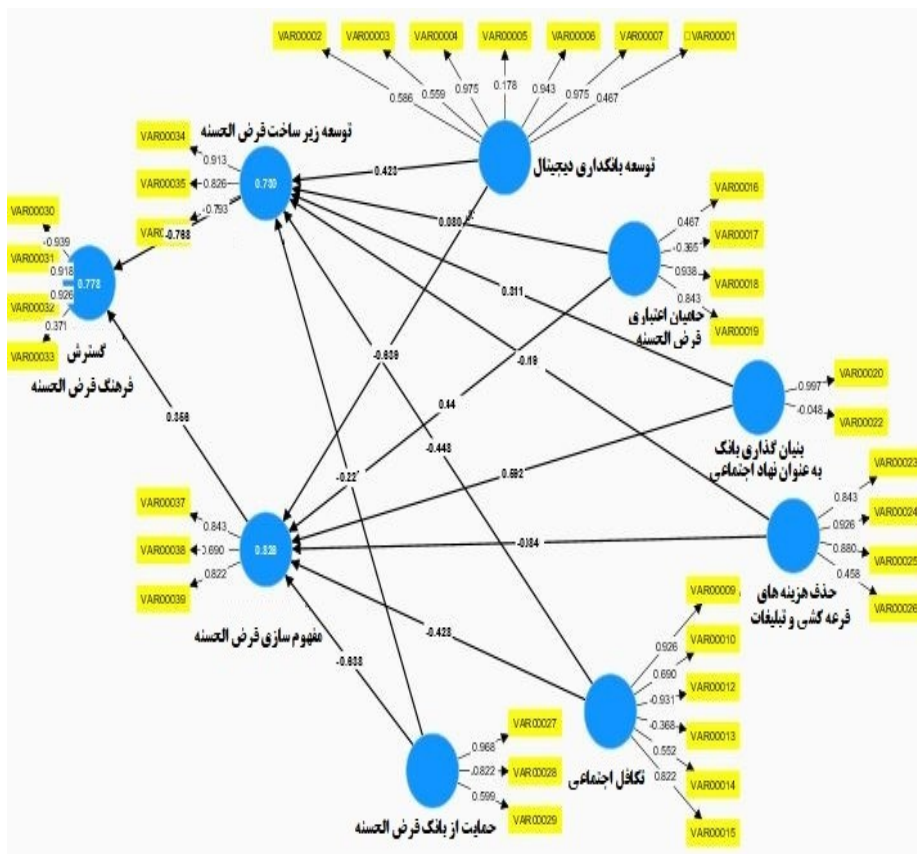
خروجی نرم افزار، مقدار Outer Loadings (بارهای عاملی) هر گویه بر روی سازه مربوطه را نشان داد. این مقادیر میزان همبستگی شاخص با متغیر پنهان هستند. بر اساس معیار هولاند^۵ (۱۹۹۹م) و سایر پژوهش های معتبر، بار عاملی باید حداقل ۰.۵ یا بیشتر باشد تا نشان دهد واریانس مشترک شاخص با سازه بیشتر از خطای اندازه گیری است.

- اصلاح مدل

شاخص هایی که بار عاملی آن ها کمتر از ۰.۵ بود، حذف شدند یا در صورت امکان بازطراحی شدند تا مدل به سطح مطلوب روایی همگرا برسد.

- روایی همگرا و پایایی

برای هر سازه، میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و پایایی ترکیبی (CR) محاسبه شد. بر اساس معیار فورنل و لارکر، مقدار AVE باید بزرگ تر از ۰.۵ و CR بزرگتر از ۰.۷ باشد. در نتیجه، اعداد درج شده بر روی مدل نهایی (شکل ۲) همان بارهای عاملی محاسبه شده توسط نرم افزار هستند که پس از حذف گویه های ضعیف و اصلاح مدل گزارش شده اند. هرچه مقدار بار عاملی به ۱ نزدیک تر باشد، قدرت تبیین شاخص توسط سازه بیشتر است.

شکل (۲): بررسی تأثیر شاخص های پژوهش بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه
منبع: (یافته های تحقیق)

– یافته های استنباطی

فرضیه (۱): بانکداری دیجیتال و بدون شعبه بر توسعه زیر ساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۳): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بانکداری دیجیتال بر توسعه زیر ساخت فرهنگ قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۵.۳۲۱	۰.۴۲۳	توسعه زیر ساخت قرض الحسنه => بانکداری دیجیتال

بر اساس جدول (۳)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و بانکداری دیجیتال (۵.۳۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری دیجیتال در حدود ۴۲ درصد بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۱ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۲): بانکداری دیجیتال و بدون شعبه بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۴): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بانکداری دیجیتال بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۲.۴۳	۰.۶۳۹	مفهوم‌سازی قرض الحسنه => بانکداری دیجیتال

بر اساس جدول (۴)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض الحسنه و بانکداری دیجیتال (۲.۴۳) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری دیجیتال در حدود ۶۳ درصد بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۲ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۳): حامیان اعتباری قرض الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۵): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حامیان اعتباری قرض الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۲.۹۵	۰.۱۰۲	توسعه زیرساخت قرض الحسنه => حامیان اعتباری قرض الحسنه

بر اساس جدول (۵)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و بانکداری بدون شعبه (۲.۹۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵

درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری بدون شعبه در حدود ۱۰ درصد بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۳ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۴): حامیان اعتباری قرض الحسنه بر مفهوم سازی قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۶): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حامیان اعتباری قرض الحسنه بر مفهوم سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۴.۵۲	۰.۴۴۴	مفهوم سازی قرض الحسنه => حامیان اعتباری قرض الحسنه

بر اساس جدول (۶)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم سازی قرض الحسنه و بانکداری بدون شعبه (۴.۵۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری بدون شعبه در حدود ۴۴ درصد بر مفهوم سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۴) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۵): بنیان گذاری بانک به عنوان نهاد اجتماعی بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۷): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بنیان گذاری بانک به عنوان نهاد اجتماعی بر زیرساخت قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۶.۲۱	۰.۱۱۱	توسعه زیرساخت قرض الحسنه => بنیان گذاری بانک به عنوان نهاد اجتماعی

بر اساس جدول (۷)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و بنیان گذاری بانک به عنوان نهاد اجتماعی (۶.۲۱) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بنیان گذاری بانک به عنوان نهاد

اجتماعی در حدود ۱۱ درصد بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۵) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۶): بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۸): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۴.۲۷	۰.۶۸۲	مفهوم‌سازی قرض الحسنه => بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی

بر اساس جدول (۸)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض الحسنه و بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی (۴.۲۷) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی در حدود ۶۸ درصد بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۶) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۷): حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۹): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۳.۸۱	۰.۱۹۹	توسعه زیرساخت قرض الحسنه => حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات

بر اساس جدول (۹)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات (۳.۸۱) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات

در حدود ۱۹ درصد بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۷) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۸): حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۰): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۳.۹۸	۰.۳۴۳	مفهوم‌سازی قرض الحسنه => حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات

بر اساس جدول (۱۰)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض الحسنه و حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات (۳.۹۸) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات در حدود ۳۴ درصد بر مفهوم‌سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۸) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۹): وام قرض الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۱۱): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر تکافل اجتماعی بر زیر ساخت قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۴.۳۲	۰.۴۴۳	توسعه زیرساخت قرض الحسنه => تکافل اجتماعی

بر اساس جدول (۱۱)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و وام قرض الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی (۴.۳۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که وام قرض الحسنه به‌عنوان تکافل

اجتماعی در حدود ۴۴ درصد بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۹) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۰): وام قرض الحسنه به عنوان تکافل اجتماعی بر مفهوم سازی قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۲): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر تکافل اجتماعی بر مفهوم سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۵.۱۲	۰.۴۲۸	مفهوم سازی قرض الحسنه => تکافل اجتماعی

بر اساس جدول (۱۲)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم سازی قرض الحسنه و وام قرض الحسنه به عنوان تکافل اجتماعی (۵.۱۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که وام قرض الحسنه به عنوان تکافل اجتماعی در حدود ۴۲ درصد بر مفهوم سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۰) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۱): حمایت از بانک قرض الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۱۳): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حمایت از بانک قرض الحسنه بر زیرساخت قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۳.۴۵	۰.۲۲۲	توسعه زیرساخت قرض الحسنه => حمایت از بانک قرض الحسنه

بر اساس جدول (۱۳)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و حمایت از بانک قرض الحسنه (۳.۴۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض الحسنه در حدود ۲۲ درصد

بر توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۱) تأیید می گردد.

فرضیه (۱۲): حمایت از بانک قرض الحسنه بر مفهوم سازی قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۴): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حمایت از بانک قرض الحسنه بر مفهوم سازی قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۳.۶۵	۰.۶۳۸	مفهوم سازی قرض الحسنه => حمایت از بانک قرض الحسنه

بر اساس جدول (۱۴)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم سازی قرض الحسنه و حمایت از بانک قرض الحسنه (۳.۶۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می توان گفت که حمایت از بانک قرض الحسنه در حدود ۶۳ درصد بر مفهوم سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۲) تأیید می گردد.

فرضیه (۱۳): توسعه زیرساخت قرض الحسنه بر فرهنگ قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۵): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر زیرساخت قرض الحسنه بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۳.۱۲	۰.۷۸۸	فرهنگ قرض الحسنه => زیرساخت قرض الحسنه

بر اساس جدول (۱۵)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض الحسنه و فرهنگ قرض الحسنه (۳.۱۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می توان گفت که حمایت از بانک قرض الحسنه در حدود ۷۸ درصد بر

توسعه زیرساخت قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۳) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۴): مفهوم سازی قرض الحسنه بر فرهنگ قرض الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۶): نتیجه آزمون تحلیل مسیر مفهوم سازی قرض الحسنه
بر ترویج فرهنگ قرض الحسنه

نتیجه آزمون	ضریب معناداری T	ضریب مسیر	جهت مسیر
تأیید	۴.۲۳	۰.۳۶۸	فرهنگ قرض الحسنه => مفهوم سازی قرض الحسنه

بر اساس جدول (۱۶)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر فرهنگ قرض الحسنه و مفهوم سازی قرض الحسنه (۴.۲۳) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض الحسنه در حدود ۳۶ درصد بر مفهوم سازی قرض الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۴) تأیید می‌گردد.

۳. پیشنهاد برای طرح بانکداری اسلامی

با توجه به نکاتی که در مطالب فوق مورد اشاره قرار گرفت، پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

✓ الف: هرچند در قانون بانک مرکزی، گسترش فرهنگ قرض الحسنه به عنوان وظایف نظام بانکی ذکر شده است، اما در طرح بانکداری اسلامی هیچ اشاره‌ای به این نکته نشده است. لازم است در طرح بانکداری اسلامی به این هدف نظام پولی اسلام اشاره گردد و در ماده ۲ این طرح که به اهداف طرح پرداخته، مورد دیگری به صورت «ایجاد شرایط لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه در نظام بانکی» اضافه شود:

✓ ب: پیشنهاد اصلی مقاله در ماده ۹ طرح بانکداری اسلامی است. در این ماده، مؤسسات اعتباری به ۶ نوع مؤسسه تقسیم شده‌اند. نوع پنجم این مؤسسات

مالی، مؤسسه قرض الحسنه معرفی شده است. پیشنهاد این پژوهش، تعریف مؤسسه اعتباری قرض الحسنه به صورت زیر است. البته تحقیقات آتی می توانند تعاریف کامل تری از این نهاد مالی ارائه دهند.

مؤسسه اعتباری قرض الحسنه: مأموریت اصلی مؤسسه اعتباری قرض الحسنه گسترش فرهنگ قرض الحسنه به عنوان هدف متعالی بانکداری اسلامی است. (ماده ۴ اهداف و وظایف نظام بانکی) این مؤسسه یک بانک بدون شعبه، اجتماعی و غیرانتفاعی است. تخصیص اصلی منابع در این بانک بر اساس تکافل اجتماعی در حوزه قرض الحسنه صورت می گیرد. بانک مرکزی با تسهیل در مقررات پولی، از این مؤسسه حمایت می نماید. (بر اساس تأیید فرضیه های شماره اول، پنجم، ششم و هفتم در پژوهش حاضر)

✓ ج: بر اساس تأیید فرضیه دوم، مبنی بر حذف هزینه های تبلیغات و ابهامات فقهی مربوط به این حوزه و با توجه به اینکه جایزه برای حساب های قرض الحسنه رقابت بانک ها را برای این نوع سپرده ها افزایش می دهد (یک بازی با جمع صفر است) و همچنین تمایل برای سپرده گذاری در بانک قرض الحسنه را کاهش می دهد، پیشنهاد می شود در ماده ۲۷ طرح بانکداری اسلامی، ذیل سپرده های قرض الحسنه، قرعه کشی برای این نوع حساب ها ممنوع اعلام شود.

بحث و نتیجه گیری

این مقاله تلاش نمود راهکارهای تحقق یکی از اهداف طرح بانکداری اسلامی یعنی گسترش فرهنگ قرض الحسنه را در مؤسسات مالی با عنوان بانک قرض الحسنه پیگیری نماید. این تلاش با بررسی برخی از اقدامات بانک قرض الحسنه رسالت آغاز می شود. از این اقدامات می توان به بنیان گذاری بانک قرض الحسنه به عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی، تخصیص منابع در بانک قرض الحسنه بر اساس تکافل اجتماعی، حمایت حاکمیت از بانک قرض الحسنه، استفاده از بانکداری دیجیتال، حذف قرعه کشی و تبلیغات پرهزینه و امکان معرفی وام به نیازمندان اشاره نمود که بر اساس خروجی مدل تحقیق، بر توسعه زیرساخت ها و مفهوم سازی قرض الحسنه و در نهایت توسعه فرهنگ

قرض الحسنه در جامعه اثر مستقیم و مثبتی خواهد گذاشت. به علاوه، مقاله به ارائه پیشنهادهایی می‌پردازد که می‌تواند یک بانک قرض الحسنه را به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض الحسنه تبدیل نماید. بنیان‌گذاری بانک قرض الحسنه به عنوان یک بانک اجتماعی، پرداخت تسهیلات بر اساس تکافل اجتماعی از مواردی است که گنجانیدن آن در طرح بانکداری اسلامی و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مرتبط پیشنهاد می‌گردد. حمایت حاکمیت از بانک قرض الحسنه بعد از اجرایی شدن پیشنهادهای مذکور می‌تواند به توانمندسازی این نهاد کمک نماید.

توسعه شبکه‌های همکاری با سازمان‌ها، فین‌تک‌ها و توسعه پلتفرم‌های قرض الحسنه از اقداماتی است که می‌تواند منجر به تسهیل فعالیت قرض الحسنه در بانک گردد. شفافیت عامل مهمی در جلب اعتماد عمومی به بانک قرض الحسنه است. بررسی هر یک از این موارد می‌تواند موضوع بررسی پژوهشکده قرض الحسنه قرار گیرد. نکته آخر این که فعالیت بانک‌های قرض الحسنه بر اساس جذب منابع بدون سود و اعطای وام بدون بهره است؛ لذا مدل کسب‌وکار این نوع بانک‌ها در کنار ایجاد چارچوب قانونی و مقررات بانک مرکزی، می‌تواند توسعه تکافل اجتماعی را تضمین نماید.

ملاحظات اخلاقی
- پیروی از اصول حقوقی تمامی اصول اخلاقی در پژوهش در این مقاله رعایت شده است. - تعارض منافع بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد. بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله دکتری و طرح پژوهشی نیست.

کتابنامه

- آهنگران، محمدرسول (۱۳۹۵). راه‌های گسترش فرهنگ قرض الحسنه در جامعه. ره‌توشه، ۱۴۱ (رمضان)، ۲۹۳-۳۰۴. DOI: 10.22081/rt.2016.68092
- ابوزه‌رهه، محمد (۱۹۹۱م). *التکافل الاجتماعي فی الاسلام*. مصر، قاهره: درالفکر.
- امیری، محمد؛ رادفر، رضا؛ و فائزی رازی، فرشاد (۱۴۰۱). مدلسازی تأثیر بانکداری اجتماعی بر کاهش تضاد منافع مالی بین بانک‌ها و بنگاه‌های تولیدی با استفاده از تکنیک

دیماتل فازی: مورد مطالعه بانک قرض الحسنه رسالت. علوم مدیریت / ایران، ۱۷ (۶۷)، ۲۷-۴۶.

۴) باشی‌زاده، حسام‌الدین؛ و عشیر، امین (۲۰۱۵). بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض الحسنه. سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری. <https://civilica.com/doc/554606>

۵) حائری، محمود؛ و اسلامی، ساجده (۱۳۹۶). مبانی فقهی جوایز قرض الحسنه بانک‌ها. مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۹ (۱۶)، ۱۲۹-۱۵. DOI: [10.22075/feqh.2017.2411](https://doi.org/10.22075/feqh.2017.2411)

۶) حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه. ایران، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.

۷) خاشعی ورنامخواستی، وحید؛ ابراهیمی، مهدی؛ خلیل‌نژاد؛ شهرام؛ و مطهری‌نژاد، فاطمه (۲۰۲۴). مکانیزم‌های مولد تکامل اکوسیستم بانکداری دیجیتال. مطالعات مدیریت کسب و کار هوشمند، ۱۲ (۴۸)، ۳۳-۸۱. DOI: [10.22054/ims.2024.76327.2394](https://doi.org/10.22054/ims.2024.76327.2394)

۸) شهبازی، مهدی؛ حصیرچی، امیر؛ و سلگی، محمد (۱۳۹۹). طراحی و تبیین الگوی بانکداری اجتماعی در ایران: شناسایی پیشایندها و پیامدها. تحقیقات مالی اسلامی، ۱۰ (۱)، ۶۷ (۱۱۰). DOI: [10.30497/ifr.2020.239959.1582](https://doi.org/10.30497/ifr.2020.239959.1582)

۹) عبادی، روح‌اله؛ و جعفری، مهدی (۱۳۹۹). قرض الحسنه، راهبردی برای اقتصاد سالم. اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۹ (۳۲)، ۹۱-۱۲۲.

۱۰) مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۸۹). ربا و بانکداری اسلامی. ایران، قم: امام علی بن ابی طالب (ع).
۱۱) کاظمی نجف‌آبادی، مصطفی؛ و حسینی، سیدرضا (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل جایگاه تکافل اجتماعی در چارچوب مبانی اسلامی. اقتصاد و بانکداری اسلامی، ۱۲ (۴۶)، ۳۷-۶۱.

۱۲) نظری، مرتضی (۱۳۷۹). شرایط احیای فرهنگ قرض الحسنه. ایران، تهران: اسپید.
۱۳) یزدانی، مریم (۱۳۹۰). قرض الحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی. اقتصادی، ۱۱ (۵)، ۲۹-۴۰.

Reference

- 1) Aderemi, A. M. R., & Ishak, M. S. I. (2023). Qard Hasan as a feasible Islamic financial instrument for crowdfunding: its potential and possible application for financing micro-enterprises in Malaysia. *Qualitative Research in Financial Markets*, 15(1), 58-76.
- 2) Abbādī, R.-A., & Jāfari, M. (1399 SH/2020). Qard-al-ḥasanah, rāhbardi barā-ye eqtiṣād-e sālem [Qard-Al-Hasanah: A Strategy for a Healthy

- Economy]. *Eqtisād wa bānk-dāri-ye islāmī* [Islamic Economics and Banking], 9(32), 91-122 [in Persian].
- 3) Abū Zahrā, M. (n.d.). *al-Takāful al-Ijtimāī fi al-Islām* [Social Takaful in Islam]. Cairo: Dār al-Fikr [in Arabic].
 - 4) Āhangarān, M. R. (1395 SH/2016). Rāh-hā-ye gostareš-e farhang-e qarz-al-ḥasanah dar jāmi'eh [Ways to Spread the Culture of Qard-Al-Hasan in Society]. *Rahtūsheh* [Rahtusheh], 141(Ramadan), 293-304. DOI: 10.22081/rt.2016.68092 [in Persian].
 - 5) Amīrī, M., Rādfar, R., & Fā'izī Rāzī, F. (1401 SH/2022). Model-sāzi-ye ta'thīr-e bānk-dāri-ye ijtimāī bar kāhish-e tazād-e manāfe'-i māli bīn-e bānk-hā va bāngāh-hā-ye towlīdī bā estefāde-ye tekniq-e DIMATEL fāzi: Mowre-ye motāle'eh bānk-e qarz-al-ḥasanah-ye resālat [Modeling the Impact of Social Banking on Reducing the Financial Conflicts of Interest Between Banks and Production Firms Using the Fuzzy DEMATEL Technique: Case Study of Qard-Al-Hasanah Resalat Bank]. *'Ulūm-e modīrīyat-e Irān* [Iranian Management Sciences], 17(67), 27-46 [in Persian].
 - 6) Ḥā'erī, M., & Islāmī, S. (1396 SH/2017). Mabānī-ye fiqhī-ye jawāyez-e qarz-al-ḥasanah bānk-hā [Juristic Foundations of Qard-Al-Hasanah Bank Prizes]. *Mutālaāt-e fiqh wa ḥuqūq-e islāmī* [Studies in Islamic Jurisprudence and Law], 9(16), 129-15. DOI: 10.22075/feqh.2017.2411 [in Persian].
 - 7) Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: A review of four recent studies. *Strategic Management*, 20(2), 195-204
 - 8) Ibrahim, A. A., & Alenizi, A. (2024). Leveraging Qardh al-Hasan within Islamic Finance: A Conceptual Framework for Advancing Sustainable Development among Early-stage Enterprises. *Tazkia Islamic Finance and Business Review*, 18(1), 18-54.
 - 9) Iqbal, Z., & Shafiq, B. (2015). Islamic finance and the role of Qard-al-Hassan (Benevolent Loans) in enhancing inclusion: a case study of AKHUWAT. *ACRN Oxford Journal of Finance and Risk Perspectives*, 4(4), 23-40.
 - 10) Ḥar'amālī, M. b. Ḥasan (1409 AH/1989). *Wasa'il al-Shi'ah*. Qom: Maktabat Āl al-Bayt `alayhim al-Salām [in Arabic].
 - 11) Shahbāzī, M., Ḥašīrchī, A., & Salgī, M. (1399 SH/2020). Tarāḥī va tabyīn-e al-gowli-ye bānk-dāri-ye ijtimāī dar Irān: Shanāsāi-ye pīshāyand-hā va payāmad-hā [Designing and Explaining the Model of Social Banking in Iran: Identifying Antecedents and Consequences].

- Tahqīqāt-e māli-ye islāmī* [Islamic Financial Research], 10(1), 67(110). DOI: 10.30497/ifr.2020.239959.1582 [in Persian].
- 12) Kāzīmī Najafābādī, M., & Ḥusaynī, S. R. (1402 SH/2023). Barrasī va taḥlīl-e jāyghāh-e takāful-e ijtimāī dar chārchūb-e mabānī-ye islāmī [Examining and Analyzing the Role of Social Takaful in the Framework of Islamic Principles]. *Eqtiṣād wa bānk-dārī-ye islāmī* [Islamic Economics and Banking], 12(46), 37-61 [in Persian].
 - 13) Makārim-Shīrāzī, N. (2009 AD). *Ribā wa Bānk-dārī-ye Islāmī* [Usury and Islamic Banking]. Qom, Iran: Imām ‘Alī b. Abī Ṭālib (‘a) [in Arabic].
 - 14) Naẓarī, M. (1379 SH/2000). Sharāyṭ-e iḥyā-ye farhang-e qarz-al-ḥasanah [Conditions for Reviving the Culture of Qard-Al-Hasanah]. Tehran: *Espīd* [in Persian].
 - 15) Werts, C. E., Linn, R. L., & Jöreskog, K. G. (1974). Intraclass reliability estimates: Testing structural assumptions. *Educational and Psychological measurement*, 34(1), 25-33.
 - 16) Yazdānī, M. (1390 SH/2011). Qard-al-ḥasanah va naqshe-ye ān dar raf-e nīāzhā-ye ijtimāī va eqtiṣādī [Qard-Al-Hasanah and Its Role in Addressing Social and Economic Needs]. *Eqtiṣādī* [Economics], 11(5), 29-40 [in Persian].
 - 17) Zaleski, P. (2006). Global Non-governmental Administrative System: Geosociology of the Third Sector, [in:] Gawin, Dariusz & Glinski, Piotr [ed.]: "Civil Society in the Making", IFiS Publishers, Warsaw.
 - 18) <https://www.rqbank.ir>